

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ СТЕФАНА КОВАЛІВА

Видатні філософи, етнографи, літератори, психологи і педагоги світу здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер.

У системі основних компонентів, які сприяють реалізації національного виховання чільне місце займають національна свідомість і самосвідомість. Не викликає сумніву положення, що кожен громадянин суверенної України повинен мати свою національну свідомість і самосвідомість. Без духовного багатства, сконденсованого в цих поняттях, не можливий повноцінний внутрішній світ людини-громадянина. Національна свідомість формується всіма засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, народними традиціями і звичаями тощо. Надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість українців, є історична пам'ять, що зберігає кожен сторінку життя, боротьби рідного народу за соціальні, політичні і національні права на всіх етапах розвитку.

Досить актуальним, значущим в аспекті нашого дослідження є виокремлення професором О. Вишневським етапу етнічного самоусвідомлення в загальному процесі формування національної свідомості та самосвідомості. Саме етап етнічного самоусвідомлення є тією міцною підвалиною, на якій успішно формується самосвідомість особистості – носія високих моральних цінностей, громадянина і захисника Батьківщини, особливістю якого є етнізація дитини, яка починається з раннього періоду життя в сім'ї, з маминої колискової, з бабусиної казки, з участі дитини у народних звичаях і обрядах, із народної пісні, народної творчості. Як бачимо, одним із засобів, який займає провідне місце у формуванні етнічного самоусвідомлення, є художня література, а саме: мала проза, оповідання, які нам були прочитані бабусею, ненькою, вчителькою і які на нас справили неабияке враження та мали вагомий

виховний вплив. До цього жанру, до його виховного потенціалу зверталися і звертаються відомі письменники, літератори України. В силу певних соціально-політичних і економічних особливостей в історії розвитку Української держави імена деяких літераторів, просвітителів до кінця не вивчені, не висвітлені. До них сьогодні можна віднести і С. Коваліва, літературно-педагогічна спадщина якого дає відповіді на актуальні питання становлення національної системи виховання і насамперед – формування у молоді національного самоусвідомлення.

Особливої уваги в історико-педагогічних дослідженнях потребує мала проза Стефана Коваліва – «учителя життя людського», як називає його Михайло Гнатюк. С. Ковалів написав близько 120 оповідань і нарисів. За словами І. Франка, твори його – «крізь сльози всміхнуті нариси», – були досить популярні серед українського читача початку ХХ століття. Вони торкаються «одного закутка» – «галицької Каліфорнії», яка принесла одним багатства, а іншим розорення та занепад.

Але не всі твори С. Коваліва становлять інтерес для сучасного читача. Багато з того, що написано, стало набутком історії і сьогодні викликає інтерес лише фахівців, які цікавляться історією Галичини 80-х – 90-х років ХІХ століття. Варто відмітити, що значна частина творів має пізнавальну і виховну цінність. Вагому оцінку цим творам дав Іван Франко у статті «Українська література за 1899 рік». Він писав: «Гостра спостережливість, жвавість оповідання, гумор і щира любов до народу є його (*Стефана Коваліва – І. П.*) достоїнством, але йому не вистачає широкого кругозору і художньої витонченості. Під впливом німецьких взірців замість живих людей він часто малює карикатури. Насправді ж економічні і соціальні відносини в Підгір'ї, поблизу Дрогобича і Борислава, які він зображує, такі дикі, карикатурні, що часто неможливо розпізнати, де закінчується дійсність і починається письменницький домисел»¹.

---

¹Франко І. Українська література за 1899 рік // Франко І. Я. Збір. творів: У 50-ти т. – К. 1976. – Т. 33. – С. 15–16.

У оповіданні «Колядники» Стефан Ковалів майстерно демонструє свої знання дитячої психології. Різдвяні свята для Пилипка, – сина бідного полатайка, як і для кожної дитини, були найяскравішими і найщасливішими днями життя. Після смерті матері в сім'ю прокрадаються злидні. Із Пилипком ніхто із сусідських дітей не хоче іти колядувати, але доля його зводить із дітьми сільського священика. Ця зустріч змінює життя хлопчика. Батько пишається своїм сином, що став священиком, шанованою у селі людиною.

При вивченні оповідання «Колядники» ми виховуємо дітей на звичаях, традиціях, обрядах українського народу, бо Різдвяні свята були і є яскравим християнським святом, готуючись до якого діти вчать колядки, щедрівки, вертепи і драми. Усім ладом і способом життя, своїми культурно-історичними традиціями, які мають поєднуватися з минулим досвідом, народ виховує в дітей самобутній національний характер і темперамент.

Як було зазначено вище, казка також відіграє важливу роль у формуванні етнічного самоусвідомлення дитини. Оповідання-казки Стефана Коваліва несуть у собі значний виховний потенціал. Вони увійшли до збірки «Чародійна скрипка» і є не просто переспівом казок відомого датського письменника Г. Андерсена, а мають своє насичення галицьким колоритом та реаліями українського життя.

Не викликає сумніву положення про те, що формування національного самоусвідомлення не можливе без урахування такого компоненту, як національна психологія. До цієї проблеми також звертається у своїх творах С. Ковалів. Насамперед, це стосується оповідання «На прічках», в якому автор розкриває сюжет таким чином, що ставить персонаж в умови, коли він змушений зважувати і переглядати свої вчинки, погляди на життя. Петрунью, розмірковуючи над життєвими проблемами, психологічно росте, робить правильні висновки. Стефан Ковалів яскравим прикладом доводить мудрість педагогічної істини: все, що дитина засвоює, вона негайно намагається вводити в своє життя, тому їй треба допомогти розвинути внутрішній світ, внутрішнє бачення себе самої і вже на цій основі сприяти становленню особистості.

Серйозні проблеми національного виховання порушені в оповіданні «Світ учити розуму». Розкриваючи життя героїв, С. Ковалів доводить, що головним мірилом еволюції становлення є саме життя, і воно змальовано як суворий педагог. Тож не дарма науковець О. Колінько жанр цього твору визначає як оповідання-виховання (як інваріант терміну «роман-виховання»)¹.

Таким чином, обставини, ситуації, життєві колізії, в які потрапляють малолітні персонажі автора-педагога, визначають шлях їхнього саморозвитку та самоствердження.

Важливе місце в національній системі виховання займають заповіді дідуся, настанови бабусі, поради старших тощо. Якраз до цього прийому у вихованні в українській родині і звертається С. Ковалів. Так, у оповіданні «Американська крисаня» розкриває тезу, що після радості від подарунку настає «розпука» і розчарування. Письменник завершує твір повчанням дідуся внукові: «Відай, нам усім з тих американських доларів стільки хісна (користі – *I. П.*)», скільки тобі, дитинонько, з тої крисані. Дідуньо виплете і вшиє тобі нову з тої житньої соломиці, що на святій прадідній землиці прозябала, виросла і доспіла»². Автор оригінально реалізує свою педагогічну ідею.

Такий підхід дає нам можливість стверджувати, що літературна спадщина Стефана Коваліва має педагогічне спрямування та цінність, що автор – талановитий письменник і педагог кінця XIX – початку XX століття. Його твори – національне багатство, в яких відображено любов до дитини, знання її психології, мотивів, інтересів і прагнень. Вони ведуть дитину до самоствердження, до саморозвитку, психологічної еволюції особистості, а це є не що інше, як складові національного самоусвідомлення дитини.

Своєю практичною діяльністю педагога, творчістю, підходами, власним прикладом, світобаченням С. Ковалів доводить, що українська національна система виховання базується на національній психології, національному характері, народній моралі й етиці, національній філософії (етнософії), національному світогляді, національній свідомості і самосвідомості.

---

¹Колінько О. Світ дитинства в творчості Стефана Коваліва // Українська література в загальноосвітній школі. – К. – 2000. – № 1. – С. 46.

²Ковалів С. Твори. – К. : Держлітвидав України, 1958. – С. 598.